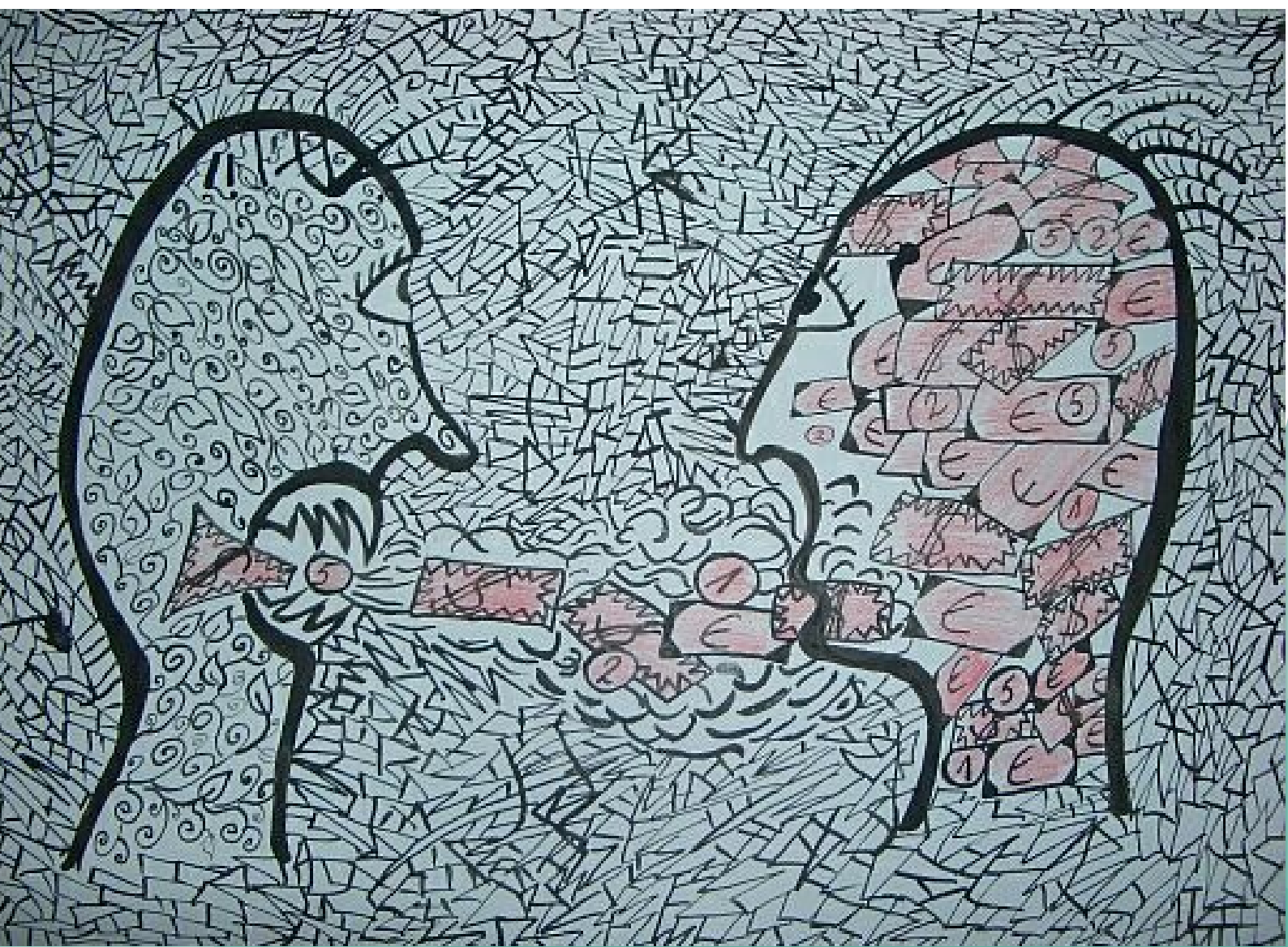

MOKOMĖS SKAIDRUMO

METODINĖ PRIEMONĖ
BENDRUOMENIŲ LYDERIAMS

Mokomės skaidrumo

Metodinė priemonė bendruomenių lyderiams

Šis leidinys parengtas įgyvendinant projektą „Atvira savivalda“

Rėmėjai:
Europos Komisija

LR Švietimo ir mokslo ministerija

Projekto koordinadorius Lenkijoje
Centrum Edukacji Obywatelskiej (Pilietinio ugdymo centras)

Projekto koordinadorius Lietuvoje:
Šiuolaikinių didaktikų centras

Europos Komisija neprisiima atsakomybės už šio leidinio turinį.

Leidinyje panaudotos projekte dalyvavusių mokyklų pateiktos nuotraukos ir mokinių piešiniai.

Sudarytoja Daiva Penkauskienė

Turinys

Įvadas	6
Kam reikalingas viešumas?	7
Kodėl partnerystė?	8
Ir visgi, kodėl partnerystė yra svarbi?	10
Iniciatyvinės komandos būrimas	11
„Aktyvaus susirinkimo“ metodika strateginiam planavimui	12
Komandų telkimas. Projektinių grupių sudarymas. Darbų pasiskirstymas	13
Projektų vykdymas	14
Projekto veiklos vertinimas ir monitoringas	15
Projekto viešinimas ir pristatymas bendruomenei	16
Projekto rezultatų sklaida	17
Skaidrios savivaldybės principai	18
Trumpai apie korupciją	19
Antikorupcinio ugdymo galimybės mokykloje	20
Pagrindinės antikorupcinio ugdymo kurso sąvokos	21

Antikorupcinio ugdymo mokykloje turinys	25
Siaurasis ir kontekstualusis požiūriai	25
Pagrindinės antikorupcinio ugdymo temos	26
Integruota antikorupcinio ugdymo programa	26
Integruotos programos įgyvendinimo pavyzdys	28
Didaktiniai patarimai antikorupciniam ugdymui mokykloje	30
Informavimas	30
Nuostatų kūrimas	30
Nuostatų keitimas	32
Moralinė ir konvencinė perspektyvos	32
Individualiosios antikorupcinio ugdymo programos rengimas	34

Šis leidinys – tai metodinės gairės, kuriomis vadovaujantis, mokyklų ar vietos bendruomenės, jaunimo organizacijos gali inicijuoti ir vykdyti bendradarbiavimo projektus drauge su savivaldybių administracija, valstybinėmis institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis ar kitomis bendruomenės institucijomis.

Leidinyje remiamasi projektų „Jaunimas už skaidrumą“ (2006) ir „Atvira savivalda“ (2008) patirtimi, sukaupta bendradarbiaujant su Pilietinio ugdymo centru iš Lenkijos. Įgyvendinant projektus, buvo suburtos Anykščių, Elektrėnų, Mažeikių, Alytaus, Kauno, Kelmės, Klaipėdos, Pasvalio, Šilutės ir Telšių savivaldybių komandos. Jas sudarė mišrios vietos lyderių grupės, atstovaujamos mokytojų, vyresniųjų klasių moksleivių bei savivaldybės tarnautojų. Kiekviena grupė savo savivaldybėje vykdė projekte numatytas veiklas, parengė savas skaidrios viešosios politikos diegimo ir antikoruocinės veiklos monitoringo strategijas.

Iš viso projektuose dalyvavo 291 dalyvis. Projektai, kuriuos rėmė Europos Sąjunga, ir Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija, buvo vykdomi 2006, 2008 metais. Projektais buvo siekiama ugdyti jaunimo pilietiškumą ir tikėjamą skaidrios politikos įgyvendinimu viešosiose institucijose, prisidėti prie savivaldos lygmenyje formuojamų viešųjų institucijų veiklos principų, pagrįstų atsakomybe prieš vietos bendruomenę, taikant edukacines priemones parengti jaunimą naudotis viešųjų institucijų veiklos kontrolės mechanizmais, užtikrinti socialinės kontrolės mechanizmų sklaidą bendruomenėje, siekiant korupcijos prevencijos ir skaidrios viešųjų institucijų veiklos.

Projektų metu vyko seminarai ir praktiniai užsiėmimai moksleiviams, mokytojams bei savivaldybių tarnautojams, atviros antikoruocinės tematikos pamokos moksleiviams, moksleivių vizitai į viešąsias institucijas, bendruomenės susitikimai. Moksleiviai kartu su mokytojais ir savivaldybių darbuotojais parengė 35 projektus. Projektų esmė – bendruomenės sutelktumas esamų ir aktualių visiems piliečiams problemų sprendimui, kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas, įsitraukiant ir prisiimant aktyvią pilietinę poziciją.

Šis leidinys, tai savotiška nuoroda, kaip panašaus pobūdžio projektus pradėti ir sėkmingai vykdyti, kaip apgalvoti kiekvieną žingsnį, su kokiais sunkumais galima susidurti ir kaip jų išvengti.

Partnerystė naudinga visiems aktyviai (kartais net ir pasyviai) dalyvaujantiems veikloje. Savivaldos institucijoms mokyklos, jaunimas tai lyg tarpininkai, padedantys skleisti visuomenei informaciją apie esamą situaciją, planuojamus darbus ir problemas. Moksleiviai per praktinę veiklą įgyja žinių apie savivaldybių sąrangą, institucijų darbą, aktyviai formuojama nuomonė apie tai, kas piliečiams svarbu, kaip patys gali dalyvauti sprendimų priėmimo ar juos įtakoti.

Žodžiu, teorinis pilietinių pagrindų mokymas pastiprinamas konkrečia praktine veikla. Mokytojai ne tik vadovauja moksleiviams, bet ir patys planuoja ir veda pamokas, pasiremdami praktinės veikos pavyzdžiais. Lyderystės pamokos ir patirtis išlieka ilgam laikui, jei ji ir toliau stiprinama bendru sutelktu darbu.

Kam reikalingas viešumas?

Klausimas atrodytų retorinis šiandienos kontekste. Rodos, kad mums viešumo netrūksta. Radijas, televizija, spauda kasdien mirga nuo įvairiausių pranešimų, pradedant politiniu gyvenimu ir baigiant buitinėmis istorijomis. Tariamės, jog beveik viską žinome, kas vyksta mūsų visuomenės gyvenime, o jei ir nežinome, tai bent galime įsivaizduoti.

Tačiau tiek Lietuvoje, tiek ir kitose naujosios Europos šalyse vis dar žemas piliečių supratimo lygis apie viešųjų institucijų veiklos principus, menkas gyventojų priėjimas prie viešosios informacijos. Tai lemia subjektyvios ir objektyvios priežastys. Dažnai mes patys mažai domimės, kas vyksta aplinkui mus, net ir tais atvejais, kai informacija reikalinga tam, kad sutvarkytume svarbius reikalus ar išspręstume problemas. Kartais ją gauti sunku dėl neteisėto valdininkų pasipriešinimo, o ir pati informacija, dokumentai parengti žmogui sunkiai suprantama kalba. Moksleiviai – būsimi viešųjų institucijų interesantai, todėl labai svarbu juos parengti tinkamai ieškoti informacijos, ją analizuoti ir tiksliningai panaudoti. Šiandienos visuomenėje vyrauja beviltiškumo jausmas kovoje su korupcija ir panašiomis problemomis. Manoma, kad korupcija – visuotinis reiškinys ir kovoti su ja nėra prasmės. Manoma, kad viešųjų institucijų sprendimai priimami tenkinant ne viešąjį interesą, bet interesų grupių ar privačių asmenų interesus. Svarbu jaunimą įtikinti, kad korupcija nėra apskritai viešųjų institucijų, bet atskirų asmenų problema. Parodyti, kad vadovams svarbu, kad jų darbuotojai savo veikloje laikytųsi etikos principų. Esama situacija lemia menką abipusį pasitikėjimą ir bendradarbiavimą tarp viešųjų institucijų ir jų klientų. Efektyvi komunikacija tarp vietinės valdžios, jos skyrių ir vietos bendruomenė – didelė problema, todėl svarbu rasti adekvačius bendravimo ir bendradarbiavimo kanalus, tam skiriant nemažai laiko ir naudojant suprantamą žodyną.

Bendradarbiavimo projektai savivaldos lygmeniu gali prisidėti prie viešumo skatinimo, ugdyti jaunimo pilietiškumą ir tikėjimą skaidrios politikos įgyvendinimu viešosiose institucijose, prisidėti formuojant savivaldos lygmenyje viešųjų institucijų veiklos principus, pagrįstus atsakomybe prieš vietos bendruomenę. Taikant edukacines priemones (mokymai, projektinė veikla, pažintiniai vizitai į viešąsias institucijas ir kt.) jaunimas rengiamas naudotis viešųjų

institucijų veiklos kontrolės mechanizmais, kritiškai vertinti skaidrią politiką apibrėžiančias taisykles, skleisti bendruomenėje viešųjų institucijų socialinės kontrolės mechanizmus. Taip pat, bendradarbiaujant moksleiviams, mokytojams ir savivaldybės tarnautojams galima parengti viešųjų institucijų veiklos monitoringo modelius (socialinės kontrolės mechanizmus) bei efektyviai juos taikyti, užtikrinti jų skaidumą bendruomenėje, siekiant korupcijos prevencijos ir skaidrios viešųjų institucijų veiklos. Visos veiklos turėtų būti grindžiamos kryptingu ir nuolatiniu bendradarbiavimu tarp vietos grupių ir savivaldybių, nuolatiniu informacijos keitimusi ir veiklos monitoringu.

Kodėl partnerystė?

Europos konsensusas: 4.3.18 straipsnis “Pilietinė visuomenė, įskaitant ekonominius ir socialinius partnerius, pavyzdžiui, profesines sąjungas, darbdavių organizacijas ir privatų sektorių, nevyriausybinės organizacijas ir kitus šalių partnerių nevalstybinius subjektus, atlieka ypač svarbų vaidmenį skatinant demokratiją, socialinį teisingumą ir žmogaus teises.”

Būti partneriu reiškia:

- dalyvauti (įtraukimas)
- priklausyti (pasirinkimas)
- prisijungti (įsipareigojimas)
- perteikti (bendravimas)

Žodį “partnerystė” kiekvienas mūsų esame girdėję šimtus kartų. Apie partnerystę bene kasdiena girdime žiniasklaidoje, jis plačiai naudojamas ar vartojamas strateginiuose šalies plėtros dokumentuose, teisės aktuose. Ką jau kalbėti apie įvairių lygių viešojo sektoriaus tarnautojus bei politikus. Partnerystė tapo neatsiejama jų kalbėsenos dalimi. Bet ar iki galo suvokiame partnerystės prasmę, turinį, teikiamą naudą?

Dažniausiai partnerystė vartojama konkrečių problemų sprendimui – nacionaliniame, regioniniame, savivaldos, vietos bendruomenės ar net šeimos lygmenyse.

Leidinio pratarmėje jau minėta, kad šis leidinys yra taikomojo pobūdžio, rengtas apibendrinus projektų „Jaunimas už skaidrumą“ ir „Atvira savivalda“ metu sukauptą socialinių partnerių praktinės (projektinės) veiklos patirtį. Projekto iniciatyvos savivaldybėse buvo skirtos

pilietiškai aktyvaus ir atsakingo jaunimo ugdymui, demokratinės valstybės sąrangos stiprinimui.

Rengtas projektas remiasi visuotinai demokratinėse valstybėse pripažintais principais, kad:

- Demokratinės valstybės pagrindas – glaudus visuomenės ir valdžios (viešųjų institucijų) bendradarbiavimas.
- Valstybės interesus yra visada turėti partnerį, padedantį valdžioms (viešosioms institucijoms) siekti įgyvendinti vidaus ir užsienio politikos tikslų.
- Bendruomenės, mokyklos, nevyriausybinės organizacijos (NVO) yra aktyvus pilietinės visuomenės branduolys, svarbiausias viešojo sektoriaus partneris įvairiose veiklos srityse.

Pagrindinė projektų idėja remiasi samprata, kad partnerystė priverčia individą ar viešąją instituciją įsitraukti ir prisiimti riziką, išreiškia kokybinį skirtumą nuo buvimo paprastu veikėju (tik turinčiu vaidmenį) prie aktyvaus veikėjo (atliekančiu veikėjo vaidmenį). Mokykloms, savivaldybėms, viešosioms institucijoms, kitų sektorių atstovams šiandienos sparčiai kintanti aplinka kelia naujus iššūkius. Jų sprendimui ne visada pakanka sukauptų žinių ir patirties. Reikalingi netradiciniai ir novatoriški sprendimai. Kaip tik todėl, perėjimas nuo buvimo veikėju prie buvimo partneriu tampa svarbiu, siekiant sužadinti naujovių dinamiką savivaldybėse.

Vietos problemoms spręsti ar inovacijoms diegti mokyklų, NVO, bendruomenių atstovai kartu su savivaldybės tarnautojais gali įsitraukti į oficialias partnerystės struktūras. Tos struktūros gali būti įvairios, pvz.:

- darbo grupės sukurtos novatoriškų projektų arba konkrečių problemų sprendimo strategijų parengimui.
- priežiūros komitetai, kurie stebėtų, kaip įgyvendinami darbo grupių parengti, pasiūlyti sprendimo būdai.

Ir visgi, kodėl partnerystė yra svarbi?

Kiekvienos bendruomenės, institucijos ar organizacijos resursai (intelektualiniai, informaciniai, vadybiniai, žmogiškojo bei socialinio kapitalo, energetiniai, finansiniai ir kt.) yra riboti. NVO atstovai dažnai turi ekspertinių žinių ir įgūdžių, tačiau stokoja lėšų. Savivaldybės arba viešosios institucijos valdo finansinius resursus, tačiau neretai stokoja novatoriškų idėjų ir „energijos“ joms įgyvendinti. Privatus sektorius turi gerų idėjų, tačiau susiduria ne tik su finansinių, bet ir su žmogiškųjų resursų stoka. Mokyklos ar vietinės bendruomenės kupinos idėjų ir motyvacijos jas įgyvendinti, tačiau stokoja ekspertinių žinių ir įgūdžių, vadybinių kompetencijų, finansinių resursų.

Tai ką gi šiuo atveju daryti? Gerovės valstybėse seniai pripažinta, kad efektyviausia ir veiksmingiausia priemonė vietos resursų telkimui ir sumanymų įgyvendinimui yra partnerystė. Paprastai tariant, visos suinteresuotos šalys kartu sudeda savo resursus (intelektualinius, finansinius, žmogiškuosius, informacinius ir kt.) ir tampa pajėgiomis partneriškoms struktūromis, kurios konstruktyviai šalina esamas problemas bei kuria inovacijas bendruomenėse. Šitaip gaunamas taip vadinamas sinergijos afektas $2+2=5$. Papildomą vieną skaitmenį sukuria visų bendras darbas. Juk pripažinkime, vienas žmogus sunkaus rąsto pakelti negali, tačiau dešimčiai rąstas nebus labai sunkus.

Partnerystės nauda

- Padidėjęs partnerių (ypač aktualu savivaldybėms, viešosioms institucijoms) veiklos matomumas ir skaidrumas.
- Pagerėjusi viešųjų paslaugų kokybė už mažiausias šių paslaugų teikimo sąnaudas.
- Didesnis informacijos ir finansinių šaltinių prieinamumas.
- Didesnės galimybės pritraukti papildomą finansavimą.
- Veiksmingas bendrų problemų sprendimas.
- Geriau panaudojamas socialinis kapitalas.
- Gerosios praktikos sklaidos ir administracinių gebėjimų ugdymas.

Partnerių įvairovė, kuriant partnerystę, sudaro sąlygas suburti įvairius gebėjimus turinčius įvairių sektorių veikėjus, naudotis įvairiais lėšų gavimo būdais. Ji taip pat leidžia veikėjams siūlyti savo idėjas, pažvelgti į vietovę naujoviškai – pavieniui to jie negalėtų daryti.

Rengdami šį leidinį, laikomės nuomonės, kad ir viešųjų institucijų veiklos skaidrumo stokos ar korupcijos pavieniui valdyti negalime. Bendrai sutelkus partnerių pastangas (mokykla,

savivaldybė, viešosios institucijos, verslas) įmanoma pasiekti reikšmingų rezultatų. Projektų „Jaunimas už skaidrumą“ ir „Atvira savivalda“ metu jaunimo parengti 35 projektai, bendradarbiaujant su savivaldybėmis bei viešosiomis institucijomis, neabejotinai yra sėkmingos partnerystės pavyzdys. Anykščiuose, Elektrėnuose, Mažeikiuose, Alytuje, Kaune, Kelmėje, Klaipėdoje, Pasvalyje, Šilutėje ir Telšiuose mokytojai ir mokiniai į projektą įtraukė savivaldybių tarnautojus. Jaunimas kartu su savivaldybių darbuotojais dalyvavo darbinuose susirinkimuose, svarstė bendruomenėms aktualius klausimus. Diskutavo, kaip vietos gyventojams veiksmingiau pristatyti savivaldybių ir viešųjų institucijų veiklos principus, kaip paprasčiau gauti reikiamą informaciją ir pan.

Tikimės, kad šis leidinys įkvėps kitas mokyklas ir savivaldybes plėtoti bendradarbiavimą. O partnerystė taps bet kurios veiklos pamatas ir vertybine norma. Kuo daugiau jaunimo bus pilietiškai aktyvūs, gebės konstruktyviai taikyti viešųjų institucijų veiklos socialinės kontrolės mechanizmus, tuo greičiau viešojo sektoriaus institucijos sulauks valstybei ir žmonių labai dirbančių valstybės tarnautojų.

Iniciatyvinės komandos būrimas

Sakoma, kad bet kokia kaita, bet koks projektinis veiksmas prasideda nuo nepasitenkinimo esama situacija ir intuityvios minties, kad būtina kažką keisti. Kartais geniali mintis gali aplankyti visai netikėtai. Svarbu jos „nepamesti“ – užrašyti ar pasidalinti su bendraminčiais.

Projektai „Jaunimas už skaidrumą“, „Atvira savivalda“ prasidėjo labai panašiai. Pilietinio ugdymo centras ir Šiuolaikinių didaktikų centras, turėdami ankstesnių projektų vykdymo patirties ir partnerių įvairiuose šalies regionuose, pasiūlė keliems iš jų dalyvauti tarptautiniame projekte. Šiuolaikinių didaktikų centras, bendradarbiaudamas su savivaldybėmis, atrinko projekte norinčias dalyvauti mokyklas iš 10 Lietuvos savivaldybių.

Savivaldybių darbuotojas ir mokytojams buvo keliama užduotis suburti iniciatyvinę grupę savo mieste. Ją turėjo sudaryti mokytojai, mokiniai ir savivaldybės atstovai. Pirmieji komandų susitikimai vyko savivaldybėse. Mes juos vadinome „apskrito stalo“ diskusijomis. Susitikimuose dalyvavo mokytojai, mokiniai, savivaldybės darbuotojai, nevyriausybinių organizacijų atstovai ir net.patys merai. Bandėme išsiaiškinti, kokias aktualias viešumo problemas reikėtų ir būtų galima spręsti drauge.

Vieno susitikimo tikrai nepakako. Vyko ir antras, ir trečias, kol išsiskleidė abejonės, šioks toks skepticizmas ir įtarumas, ir visi suprato, kad pradėti reikia nuo mažų ir paprastų idėjų, spręsti paprastas, bet visiems aktualias problemas, pasitikėti jaunimu ir iniciatyvą atiduoti į jų rankas. Tačiau, kaip nuspręsti, ką pasirinkti? Ar visos problemos gali būti išsprendžiamos? Ką konkrečiai veiksime?

„Aktyvaus susirinkimo“ metodika strateginiam planavimui

Tarptautinių projekto koordinatoriai nusprendė padėti savivaldybių komandoms apsispręsti dėl projektinių veiklų, organizuodami strateginio planavimo seminarus. Juose dalyvavo mokytojai, mokiniai ir savivaldybės tarnautojai. Seminarų metu buvo taikoma „aktyvaus susirinkimo“ metodika.

„Aktyvaus susirinkimo“ metodika susideda iš 3 etapų.

Pirmasis – „Kritikos“ etapas

Kiekviena mišri savivaldybių komanda (po 3-5 asmenis) pasitaria ir ant didelių popieriaus lapų surašo viską, kas jų manymu, yra blogai, nepatenkinamai jų savivaldybėje. Išsakomos, priimamos ir užrašomos visos mintys. Leidžiama kritikuoti ligi valiai. Svarbu abstrakčius teiginius paremti faktais, tikra informacija.

Dirbama nustatyta laiką. Tarkim, 20-30 minučių. Tada kiekviena komanda pristato savo darbą. Leidžiama komentuoti, klausinėti, prašyti argumentų išsakytai nuomonei pagrįsti, tačiau jos neniekinti ir nepeikti.

Antrasis – „Utopijos arba Svajonių“ etapas

Dabar kiekviena komanda bando svajoti apie idealų paveikslą, viziją, kas būtų, jeigu viskas būtų įmanoma ir visi būtų patenkinti gyvenimu savo mieste. Svajonėms ribų nėra, galima kurti įvairius scenarijus. Visa, kas pirmajame etape buvo neigiama, tampa ne tik teigiamu, bet ir viršija visas galimybes, persikelia į utopijų pasaulį.

Dirbama panašų laiką, kaip ir pirmajame etape. Vyksta komandinių darbų pristatymai. Jie komentuojami, analizuojami drauge su kitomis komandomis.

Trečiasis – „Realybės“ etapas

Tai pats sunkiausias ir atsakingiausias etapas. Peržvelgus pirmuosius du etapus reikia „nusileisti ant žemės“ ir apsispręsti, ką tikrai yra įmanoma padaryti, kas yra realu. Tačiau prieš tai kritiškai pažvelgus į pirmuosius etapus, reikia dar kartą pagalvoti: ar tai, kas traktuojama kaip neigiama yra tikrai neigiama; ar utopija yra tikrai utopija be jokios realumo apraiškų?

Šis etapas iš komandų pareikalauja sutelktumo ir tikro strateginio mąstymo. Laiko šiam darbui reikės šiek tiek daugiau nei anksčiau. Svarbu suvokti, kad tai, kas bus aprašyta realybės etape, turės būti įgyvendinama. Kitaip tariant, šiame etape kuriamas veiksmų planas, kurį įgyvendinus bus pasiekti užsibrėžti tikslai ir keičiama, tobulinama esama situacija. Komandos turi apsispręsti, kas, kada ir kaip vykdys darbus.

„Aktyvaus susirinkimo“ metodika padėjo apsispręsti, kokias viešumo problemas bus sprendžiamos projekto metu.

Komandų telkimas Projektinių grupių sudarymas Darbų pasiskirstymas

Kai išsiaiškinamos aktualios problemos, įvertinamos jų sprendimo galimybės ir numatomas poveikis, imamasi projektinių grupių sudarymo ir komandų telkimo.

Kiekvieną projektinę grupę sudarė mišri komanda – t.y. mokytojai, mokiniai ir savivaldos atstovai. Komandos dydis svyravo nuo 5 iki 25 asmenų. Kiekviena komanda turėjo koordinatorių (mokytoją arba savivaldybės specialistą), kuris palaikė ryšį tarp projekto organizatorių ir komandos narių.

Mokytojams atiteko koordinatorių ir patarėjų vaidmuo, mokiniai tapo pagrindine projektinės veiklos varomąja jėga, o savivaldos atstovai tapo visokeriopos informacijos šaltiniais bei konsultantais. Jie taip pat buvo ir tarpininkai, padedantys susisiekti su savivaldybėje veikiančiomis institucijomis, tokiomis, kaip SODRA, Darbo birža, Policijos komisariatas ir pan.

Šiame etape labai svarbu kiekvienam komandos nariui suvokti savo vietą ir vaidmenį projekte bei neperžengti darbų pasiskirstymo ribos, t.y. mokytojams nedirbti už moksleivius, skatinti patiems imtis veiklos, pastariesiems klausti patarimo sudėtingoje situacijoje ir drąsiai prisipažinti klystantiems, kai klystama ir prisipažinti abejojantiems, kai abejojama. Savivaldybių darbuotojams nesiimti pernelyg padėti mokiniams – tegu paskui patys teiraujasi ir ieško

informacijos, užduoda klausimus ir ieško atsakymų. Žodžiu, reikia rasti darbų pasiskirstymo balansą.

Kai darbais ir atsakomybe pasiskirstoma, tada numatoma, kada bus veikama, kokių priemonių ir lėšų reikės. Svarbu pagalvoti, kaip efektyviau, bet ir ekonomiškiau pasiekti norimą rezultatą. Jei patys pakankamai lėšų neturime, gal gali padėti kiti? Jei pagalbos tikimybė maža, tai kokios priemonės mums prieinamos? Pagaliau, ne tai svarbiausia. Neužmirškite, kad koordinuoti veiksmai ir susiklausymas, pasiryžimas veikti ir entuziazmas atperka daugelį trūkumų ir nesklandumų.

Projektų vykdymas

Kai viskas suplanuota, belieka tik imtis konkrečios veiklos, t.y. projektinio darbo. Įgyvendindami projektus, mokiniai atvirai ir aiškiai nagrinėjo kiekvienai savivaldybei, jos gyventojams aktualias problemas, įtraukdami įvairius socialinius partnerius ir grupes. Jaunimas rinkosi gamtosaugos, mokinių ir savivaldybės, mokinių ir policijos bendradarbiavimo, seniūnijos veiklos efektyvumo, jaunimo sveikatos, jaunimo laisvalaikio organizavimo temas.

Komandoms buvo pateikta projektinės veiklos aprašymo forma, kurioje turėjo būti įvardinti projekto eigos etapai: projekto aktualumas, tikslai, uždaviniai, trukmė, veiklų planas, atsakingi asmenys, rezultatas. Vadovaujantis šiomis gairėmis, projektai buvo įgyvendinti nuosekliai, mokiniai atliko bendruomenės nuomonės tyrimus pasirinkta tema, rinko informaciją, gamino ir bendruomenėje platino informacinę medžiagą, organizavo projektų pristatymus.

Mokiniai, dalyvaudami projektinėje veikloje, tampa aktyviausi šios veiklos dalyviai, yra suinteresuotas rinkti, kaupti ir kūrybingai taikyti informaciją ir pasiekti numatytų tikslų. Projektų įgyvendinimas sustiprino mokinių darbo komandoje įgūdžius, paskatino bendradarbiavimą su mokytojais bei viešųjų institucijų atstovais, ugdė pasitikėjimą jais, taip pat paskatino **mokyklos ir vietos bendruomenės institucijų bendradarbiavimą.**

Projekto veiklos vertinimas ir monitoringas

Kiekviename projekte svarbu, kad būtų „trečioji akis“ – t.y. tas asmuo ar asmenų grupė, kurie projektą stebėtų lyg ir iš šono, laiku pastebėtų klaidas, trūkumus bei apie juos informuotų projektinę grupę.

Monitoringas – tai projekto eigos stebėjimas ir vertinimas, kai sekamas ne tik pats procesas, bet ir lėšų, priemonių bei laiko panaudojimo efektyvumas, darbų pasiskirstymas, žiūrima, ar nenukrypstama nuo išsikeltų tikslų ir užsibrėžtų uždavinių.

Kas gi už tai atsakingas? Šiame projekte dažniausiai už tai buvo atsakingi mokytojai-koordinatoriai, nes jie nebuvo pernelyg įsitraukę į veiklas, ir galėjo stebėti šį procesą šiek tiek iš šalies. Tačiau gali būti ir kitaip. Kiekviena projektinė grupė gali išsirinkti asmenį, kuris tik tai ir darys bei nustatytu laiku pateiks savo stebėjimų rezultatus. Tai gali būti mokytojas, mokinys ar savivaldybės tarnautojas.

Šis darbas yra labai atsakingas, padedantis išvengti klaidų, nemalonumų bei „tiesinantį“ kelią juo einantiems projekto vykdytojams.

Norėdami sekti projekto eigą ir esant reikalui ją koreguoti, organizatoriai gali po kiekvieno seminario, konferencijos, pažintinio vizito ar kitos projektinės veiklos pateikti dalyviams vertinimo anketas.

Mūsų atveju buvo vertinamas ne kiekvienas etapas atskirai, o visas projektas. Projektą vertino kiekviena projekto tikslinė grupė: anketas pildė projekte dalyvavę mokytojai ir mokiniai, bei projekte nedalyvavę mokiniai. Savivaldybės tarnautojai kartu su mokytojais ir mokiniais dalyvavo grupiniame interviu.

Projekto dalyvių apklausa leido mums įvertinti mokyklų ir savivaldybių bendradarbiavimo ypatybes ir iškilusias kliūtis, sužinoti, kokia projektinė veikla buvo vertingiausia mokytojams ir įdomiausia mokiniams, kaip mokiniai suprantą sąvoką „skaidrumas“, kaip projekte dalyvavę ir nedalyvavę mokiniai apibūdina savo seniūniją.

Projekto viešinimas ir pristatymas bendruomenei

Kiekvieno projekto sėkmė didžia dalimi priklauso nuo to, ar apie jo vykdymą bei pasiektus rezultatus sužino platesnė visuomenės dalis. Projektų „Jaunimas už skaidrumą“ ir „Jatvirs savivalda“ viešinimas buvo vienas iš svarbiausių jo sudedamųjų dalių. Visų pirma, tai buvo pagrindinis projekto tikslas – skleisti ir viešinti informaciją apie savivaldos institucijų darbą. Antra, mišrių komandų sudarymas įtraukiant savivaldos atstovus garantavo platesnę informacijos apie vykdomą projektą sklaidą, nes tai buvo visų dalyvavusių interesas. Trečia, kiekviena savivaldybių komanda pasirinko sau priimtinius ir pasiekiamus informacijos sklaidimo būdus. Štai, Anykštėnai platino informaciją per rajoninį laikraštį bei internetą.

Pabaigus įgyvendinti visus projektus, vyko jų ir kitos projektinės veiklos pristatymas savivaldybėse. Pristatymai vyko įvairiomis formomis – dalinantįs įspūdžiais ir reflektuojant; pristatant mini tyrimų rezultatus, gyventojų apklausas, rodant skaidres ir nuotraukas iš susitikimų savivaldos institucijose, demonstruojant filmuotas medžiagas, deklamuojant ir dainuojant....

Projekto rezultatų sklaida

Projektų „Jaunimas už skaidrumą“ ir „Atvira savivalda“ rezultatai išties įspūdingi: suburtos savivaldybių komandos, sukurti ir įvykdyti 35 jaunimo projektai, praveistos 29 atviros pamokos, organizuotos diskusijos, akcijos, parengta informacinė medžiaga bendruomenėms, atlikti vietos tyrimai ir apklausos, apibendrintas ir apžvelgtas projektas dalyvavusiųjų ir tiesiogiai nedalyvavusiųjų akimis, pasidalinta patirtimi su kolegomis iš Lenkijos, dalyvauta tarptautinėse konferencijose Lenkijoje ir Lietuvoje, sukurtas projekto interneto puslapis.

Daugelis kitų projektų taip pat pasiekia puikių rezultatų, tačiau ne visada pagalvojama, o ką mes veiksime su pasiektais rezultatais, kaip mes jais pasinaudosime kasdienėje mūsų veikloje? Ar dedamas taškas projektui pasibaigus?

Šio projekto rezultatų sklaida jau vyksta:

- *Mokytojai* planuoja ir veda pamokas, kurių metu ugdomos mokinių moralinės vertybės, skatinamas nepakantumas melui, veidmainystei, nesąžiningiems santykiams, ugdoma pilietinė pozicija ir gebėjimas pasakyti „ne“.
- *Mokytojai* veda atviras pamokas kolegoms.
- *Mokytojai* veda seminarus kitiems mokytojams.
- *Mokiniai* įgytą patirtį, sukauptas žinias naudoja kituose mokyklų projektuose ir programose.
- *Mokiniai* toliau bendrauja su projekto partneriais, bendraamžiais iš Lenkijos.
- *Savivaldybių atstovai* įgyta patirtimi dalinasi su kolegomis iš kitų savivaldybių.
- *Savivaldybių atstovai* užmezgė partnerystės ryšius su Lenkijos savivaldos institucijomis.
- *Mokytojai, mokiniai ir savivaldybių atstovai* jau turi „bendrą istoriją“, kuria gali pasiremti kurdami naujas partnerystes ir iniciatyvas.

Skaidrios savivaldybės veiklos principai

Yra skaidri

Savivaldybės veikla yra žinoma visuomenei. Savivaldybės sprendimai, reglamentai yra lengvai prieinami. Kiekvienas gali sužinoti, kaip panaudojami mokesčių mokėtojų pinigai.

Netoleruoja korupcijos

Vietinė valdžia privalo netoleruoti korupcijos ir ryžtingai kovoti su ja. Savivaldybės darbuotojai laikosi valdininko etikos kodekso, o pareigūno neetiško elgesio atvejais nedelsiant imamasi atitinkamų veiksmų.

Nuolat bendradarbiauja su gyventojais

Kad pažintų ir išspręstų vietinės visuomenės problemas, savivaldybė bendradarbiauja su piliečiais ir nevyriausybinėmis organizacijomis, rūpinasi jaunų žmonių pilietiniu švietimu.

Yra prognozuojama

Savivaldybė planuoja ir numato savo veiklos ateitį. Seniūnijos ar apskrities plėtojimo planai yra viešai prieinami, o gyventojai gali lengvai įsitikinti, ar atliekami veiksmai juos atitinka.

Yra profesionali

Savivaldybė įdarbina kompetentingus valdininkus. Vadovaujasi aiškiais ir dalykiniais darbuotojų priėmimo ir įvertinimo kriterijais. Rūpinasi jų kvalifikacijos ir įgūdžių tobulinimo galimybėmis.

Atskaitinga

Savivaldybė aiškiai numato, kas ir koku būdu išspręs visuomenines užduotis, kiek tai kainuoja ir kiek tai yra naudinga gyventojams. Numato ir viešai paskelbia kitų metų biudžetą. Nuolat vykdo savo veiklos efektyvumo analizę.

Pagrindiniai partnerystės principai

Partnerystė yra:

Bendrų tikslų supratimas ir jų koordinuotas siekimas

Atviras, nuoširdus bendradarbiavimas bei pasitikėjimas

Darbų, ir atsakomybės už bendrą rezultatą pasidalijimas

Iškilusių problemų sprendimas drauge bei pasidalijimas „laurais“

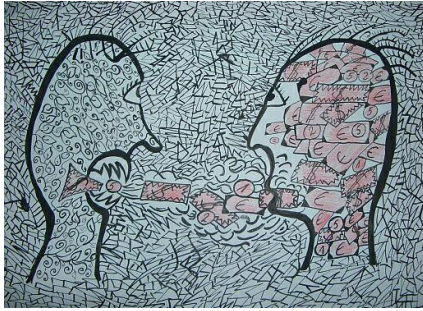
Trumpai apie korupciją

Pamatinė korupcijos priežastis yra žmogaus savanaudiškumas, taigi korupcijos negalime laikyti išskirtine ar patologine elgesio forma: kiekvienas yra linkęs pasirūpinti savimi. Pagunda elgtis nesikandriai stiprėja plintant vartotojiškoms nuotaikoms ir asmeninės gerovės siekiui tampant daug svarbesniam už visuomeninę gerovę arba netgi pamirštant šią sampratą. Dėl to politikai ir tarnautojai ima naudotis užimama padėtimi asmeninei gerovei susikurti. Tai matydami jaunuoliai valstybės tarnybą suvokia kaip patogų ir patrauklų gyvenimo būdą. Vartotojiškai nusiteikusi visuomenė piktinasi korupcijos skandalais, tačiau jos pasipiktinimas yra dviprasmiškas: daugiau nepasitenkinimo kelia tai, kad kažkas kitas pasipelnė, nei pats korupcijos faktas.

Vis dėlto nepaisant vienodos žmogaus prigimties visuomenės nėra vienodai korumpuotos. Korupcijos lygis gali būti susijęs su visuomenės kultūra, mentalitetu ir tradicijomis. Pavyzdžiui, manoma, kad korupciją kaip blogį lengviau suvokia protestantiškos visuomenės, nes protestantiškoje etikoje aiškiai atskirtos visuomeninės ir individualios vertybės. Visuomenėse, kuriose korupcija buvo beveik įteisinta, pavyzdžiui, klientizmas kaip konsoliduojanti jėga komunistinėse sistemose, gyvenimo ir mąstymo įpročius pakeisti sunkiau. Korupcijai lengviau įsišaknyti šalyse, kuriose visuomenės išsilavinimo lygis žemas, o pilietinė sąmonė nebrandi.

Korupciją gali skatinti ir palaikyti visas kompleksas socialinių bei ekonominių veiksnių: silpna ekonomika, darbo vietų stygius, prastai tvarkomas valstybės biudžetas, stipresnių užsienio valstybių bei korporacijų kišimasis. Valstybės tarnautojus gali demoralizuoti maži atlyginimai, su darbo kokybe nesusijęs perkėlimas į aukštesnes pareigas, neaiškus organizacijos tikslas, nusistovėję klientiniai santykiai tarp vadovų ir pavaldinių.

Korupcijos lygiui turi įtakos ir teisinės sistemos brandumas. Korupciją skatina neaiškūs, prieštaringi ir nuolat keičiami įstatymai, žemos kvalifikacijos teismai, liudytojų apsaugos programų trūkumas ir su tuo susijęs nepasitikėjimas teisėsauga. Todėl korupcijos lygis mažesnis valstybėse, kurių valstybingumas ilgalaikis, o teisė ir demokratija turi senas tradicijas.

Antikorupcinio ugdymo galimybės mokykloje

Antikorupcinis ugdymas mokykloje galėtų būti formalus ir neformalus. Formalus ugdymas toks, kai įtraukiama antikorupcinio švietimo elementų į bendrojo ugdymo programas, neformalus – skatinamos įvairios papildomojo ugdymo iniciatyvos: pilietinės akcijos, mokinių konferencijos ir kiti renginiai.

Kadangi pagrindinis antikorupcinio ugdymo taikinys yra pilietinės sąmonės brandinimas, palankiausia jam integruoti aplinka yra socialinės disciplinos: pilietinis ugdymas, istorija, politologija, etika. Ryšys su šiais dalykais neišvengiamas ir dėl to, kad korupcijos problematika nagrinėjama remiantis teisės, politikos, istorijos ir ekonomikos mokslų sąvokomis.

Antikorupcinio ugdymo integravimas bendrojo lavinimo kursuose neįmanomas be tam tinkamo teminio konteksto. Pavyzdžiui, korupcijos problema sunkiai suvokiama nenagrinėjant valstybės tarnybos paskirties ir etinių bei teisinių reikalavimų valstybės tarnautojams. Jeigu šios temos nėra aptariamos pilietinio ugdymo ar politologijos kursuose, integruoti antikorupcinį ugdymą gali būti sunku. Kita vertus, antikorupcinis ugdymas nėra tik antikorupcinis švietimas, bet ir informavimas. Antikorupcinėms nuostatomis formuotis svarbios sampratos bei vertybės gali būti perduodamos ir nagrinėjant kitas temas.

Kaskart, kai į bendrojo lavinimo turinį pasiūloma įtraukti naujų temų, kyla nerimas dėl programų perkrovimo ir laiko trūkumo. Siūlymas pradėti antikorupcinį ugdymą – ne išimtis. Nerimą turėtų sumažinti žinojimas, kad yra ne vienas integravimo būdas. Galima aiškiai suformuluoti ir išskirti antikorupcinio ugdymo problemas, taip sudarant atskirą kelių pamokų modulį, bet galima aptarti korupcijos problematiką ir kaip sudėtinę kitų temų ar problemų dalį, konkretizaciją, iliustraciją. Toliau pateikiami abu – integruoto modulio ir integruojamosios programos – pavyzdžiai. Svarbu, kad antikorupcinis ugdymas nebūtų priešpriešinamas kitoms disciplinoms.

Ypatinga antikorupcinio ugdymo problema – kaip išvengti pavojaus šiam ugdymui virsti informavimo apie korumpuoto elgesio galimybes kursu. Kaip ir visais kitais atvejais, kai mokykloje siekiama ugdyti „patogiai“ elgesio praktikai prieštaraujančias nuostatas, antikorupcinis ugdymas reikalauja mokytojų išminties, psichologinio įžvalgumo ir metodinio meistriškumo.

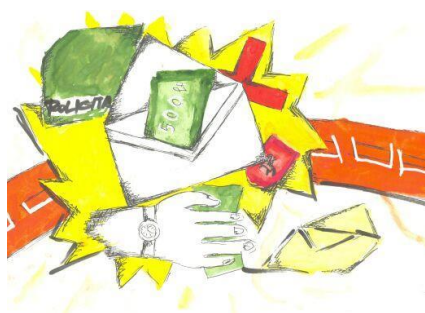
Antikorupcinio ugdymo tikslas – ugdyti vertybines nuostatas ir plėtoti gebėjimus, reikalingus susiformuoti jaunų žmonių pilietinei pozicijai korupcijos atžvilgiu.

Antikorupcinio ugdymo uždaviniai:

1. Supažindinti su korupcijos reiškiniu: esme, priežastimis, pasekmėmis.
2. Skatinti nepakantumą korupcijos apraiškoms.
3. Pademonstruoti kovos su korupcija galimybes.
4. Prisdėti prie bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose formuluojamų uždavinių:

- vertybinių nuostatų ugdymosi (pagarba demokratijos vertybėms; neabejingumas viskam, kas vyksta šalia; sąžiningumas, atsakomybė už veiksmą, poelgį; nuolatinis asmeninės, socialinės, pažinimo bei kultūrinės kompetencijos tobulinimas ir t.t.);
- gebėjimų plėtojimo (komunikuoti, rasti, tvarkyti ir perduoti informaciją; kritiškai mąstyti ir spręsti problemas; racionaliai planuoti ir organizuoti veiklą, tvarkyti laiko, finansinius ir kitus išteklius; veikti kūrybiškai, iniciatyviai, prasmingai ir savarankiškai, prisiimti atsakomybę už savo veiksmus; bendrauti ir bendradarbiauti, konstruktyviai spręsti nesutarimus ir konfliktus; dalyvauti mokyklos, vietos bendruomenės, visuomenės gyvenime, prireikus imtis lyderio vaidmens ir pan.) įgyvendinimo.

Siekiamas rezultatas – turintis žinių apie korupcijos keliamą pavojų visuomenės gerovei ir valstybės saugumui, nesitaikstantis su korupcijos apraiškomis, gebantis ir siekiantis jas šalinti asmuo.

Pagrindinės antikorupcinio ugdymo kurso sąvokos

Korupcija – valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens tiesioginis ar netiesioginis siekimas, reikalavimas arba priėmimas turtinės ar kitokios asmeninės naudos (dovanos, paslaugos, pažado, privilegijos) sau ar kitam asmeniui už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal einamas pareigas, taip pat valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veiksmai arba neveikimas siekiant, reikalaujant turtinės ar kitokios asmeninės naudos sau arba kitam asmeniui ar šią naudą priimant, taip pat tiesioginis ar netiesioginis siūlymas ar suteikimas valstybės

tarnautojui, jam prilygintam asmeniui turtinės ar kitokios asmeninės naudos (dovanos, paslaugos, pažado, privilegijos) už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens einamas pareigas, taip pat tarpininkavimas darant šioje dalyje nurodytas veikas [LR specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas. 2000]

Korupcijos prevencija – korupcijos priežasčių, sąlygų atskleidimas ir šalinimas sudarant bei įgyvendinant atitinkamą priemonių sistemą, taip pat poveikis asmenims siekiant atgrasinti nuo korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų darymo.

Korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos – kyšininkavimas, tarpininkavimas, papirkimas, kitos nusikalstamos veikos, jeigu jos padarytos viešojo administravimo sektoriuje arba teikiant viešąsias paslaugas siekiant sau ar kitiems asmenims naudos: piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi arba įgaliojimų viršijimas, piktnaudžiavimas oficialiais įgaliojimais, dokumentų ar matavimo priemonių suklastojimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas ar iššvaistymas, tarnybos paslapties atskleidimas, komercinės paslapties atskleidimas, neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimas, nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas, kišimasis į valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklą ar kitos nusikalstamos veikos, kai tokių veikų padarymu siekiama ar reikalaujama kyšio, papirkimo arba nuslėpti ar užmaskuoti kyšininkavimą ar papirkimą.

Kyšininkavimas [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 225 str.]

Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, savo ar kitų naudai tiesiogiai ar netiesiogiai priėmęs, pažadėjęs ar susitaręs priimti kyšį, reikalavęs ar provokavęs jį duoti už teisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus. (*Tai yra pati paprasčiausia pasireiškimo forma.*)

Stambaus masto – 250 MGL.

Baudžiamasis nusižengimas – iki 1 MGL.

Už kyšininkavimą atsako ne tik fizinis, bet ir juridinis asmuo (juridiniam asmeniui taikomos piniginės baudos, veiklos apribojimai ir kt.) [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 20 str.]

Papirkimas [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 227 str.]

Tas, kas tiesiogiai arba netiesiogiai pasiūlė, pažadėjo duoti arba davė kyšį valstybės tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui už pageidaujamą teisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus, arba tarpininkui siekdamas tų pačių rezultatų <...>

Asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės už papirkimą, jeigu kyšio iš jo buvo reikalaujama, provokuojama jį duoti ir jis, pasiūlęs, pažadėjęs ar davęs kyšį, nedelsdamas apie tai pranešė teisėsaugos institucijai arba kyšį jis pasiūlė, pažadėjo ar davė su teisėsaugos institucijos žinia.

Atsako kyšininkaujanti ir papirkinėjanti pusės.

Piktnaudžiavimas [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 228 str.]

Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, piktnaudžiavęs tarnybine padėtimi arba viršijęs įgaliojimus, jeigu dėl to didelės žalos patyrė valstybė, tarptautinė viešoji organizacija, juridinis ar fizinis asmuo.

Tarnybos pareigų neatlikimas [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 229 str.]

Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, dėl neatsargumo neatlikęs savo pareigų ar jas netinkamai atlikęs, jeigu dėl to valstybė, juridinis ar fizinis asmuo patyrė didelės žalos.

Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo už šių nusikaltimų padarymą baudžiamas:

- teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu;
- arba laisvės atėmimu iki trejų metų (stambaus masto – nuo 2 iki 8 metų).

Valstybės pareigūnas – asmuo, kuris dirbdamas valstybės valdžios, valdymo, savivaldos, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose vykdo valdžios atstovo funkcijas arba turi administracinius įgaliojimus [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 290 str.].

Valstybės pareigūnais laikomi: Lietuvos Respublikos Prezidentas, Seimo nariai, Ministras Pirmininkas, Lietuvos banko valdybos pirmininkas, Valstybės kontrolierius, ministrai, Seimo kontrolieriai, Vyriausybės atstovas apskrityje, apskrities valdytojas, savivaldybių tarybų nariai, merai, seniūnai, teisėjai, notarai, prokurorai, tardytojai, kvotėjai, Krašto apsaugos ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos, Valstybės saugumo, Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos tarnybos darbuotojai, policininkai, kontrolės ir priežiūros funkcijas vykdančių departamentų, tarnybų, inspekcijų vadovai, jų pavaduotojai, inspektoriai ir t. t.

Pareigūnai yra statutiniai valstybės tarnautojai. Tai reiškia, kad jie, be Valstybės tarnybos įstatymo, privalo laikytis ir savo statuto. Pavyzdžiui, STT pareigūnas privalo vadovautis ir nepažeisti Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto. Taip yra su visomis statutinėmis teisėsaugos institucijomis.

Valstybės tarnautojas yra asmuo, dirbantis valstybės tarnyboje, – valstybės politikas, viešojo administravimo valstybės tarnautojas pagal Valstybės tarnybos įstatymą bei kitas asmuo, kuris dirbdamas valstybės ar savivaldybių institucijose ar įstaigose, teisminėse, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose atlieka valdžios atstovo funkcijas arba turi administracinius įgaliojimus, taip pat oficialus kandidatas į tokias pareigas [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 230 str.].

Valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, turintis atitinkamus įgaliojimus užsienio valstybės institucijoje, tarptautinėje viešojoje organizacijoje ar tarptautinėse teisminėse institucijose, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas. Be to, valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, kuris dirba bet kokioje valstybinėje, nevalstybinėje ar privačioje įstaigoje, įmonėje ar

organizacijoje ar verčiasi profesine veikla ir turi atitinkamus viešojo administravimo įgaliojimus, ar teikia viešąsias paslaugas, išskyrus ūkines ar technines funkcijas atliekantį asmenį.

Asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje – valstybės politikai, viešojo administravimo valstybės tarnautojai pagal Valstybės tarnybos įstatymą, kiti asmenys, kurie dirbdami valstybės valdžios, valdymo, savivaldybių, teisminės, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose vykdo valdžios atstovo funkcijas arba turi administravimo įgaliojimus, taip pat asmenys, dirbantys valstybės ir savivaldybių įmonėse, biudžetinėse įstaigose ir turintys administravimo įgaliojimus, bei asmenys, dirbantys viešosiose įstaigose, kurios gauna lėšų iš Lietuvos valstybės ar savivaldybių biudžetų bei fondų, ir turintys administravimo įgaliojimus [LR viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas. 1997].

Antikorupciniai standartai – elgesio ir teisės normų visuma, padedanti mažinti korupcinį elgesį.

Viešieji interesai – visuomenės suinteresuotumas, kad asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje, visus sprendimus priimtų nešališkai ir teisingai [LR viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas. 1997].

Privatūs interesai – kandidato ar asmens, dirbančio valstybinėje tarnyboje (ar jo artimo giminaičio, ar šeimos nario), asmeninis turtinis ar neturtinis suinteresuotumas, galintis turėti įtakos sprendimams atliekant tarnybines pareigas [LR viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas. 1997].

Interesų konfliktas – situacija, kai valstybinėje tarnyboje dirbantis asmuo, atlikdamas pareigas ar vykdydamas pavedimą, privalo priimti sprendimą ar dalyvauti jį priimant, ar įvykdyti pavedimą, kurie susiję ir su jo privačiais interesais [LR viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas. 1997].

Lobizmas – tai procesas, kurio metu apsikeičiama informacija, ir grupės, organizacijos ar jos dalies nuomonė perduodama valdžios pareigūnams (tiek rinktiems, tiek skirtiems), turint tikslą daryti įtaką, kad būtų priimtas palankus sprendimas.

Klientizmas – santykių sistema, pagrįsta globėjo ir kito asmens arba asmenų (klientų) abipusiškai naudingais įsipareigojimais bei ryšiais.

Nepotizmas – darbo vietų skyrimas giminėms, draugams ir siauram pažįstamų ratui išvengiant konkursų ir pažeidžiant „tinkamiausio žmogaus tinkamoje vietoje“ principą. Tai sukuria pavaldinių ir kolegų skolininkų sistemą, kuria naudojamosi priimant sprendimus.

Antikorupcinio ugdymo mokykloje turinys

Siaurasis ir kontekstualusis požiūriai

Galimi bent du antikorupcinio švietimo mokykloje būdai. Pirmas – papildyti dalykų programas ir nepamokinę veiklą tiesiogiai su korupcija susijusiomis temomis. Tai būtų lengvai organizuojama, netruktų labai ilgai, tačiau vis dėlto atrodytų kaip „intarpai“ programoje ir vienkartinės akcijos. Kitas būdas – išanalizavus, su kokiomis pamatinėmis vertybėmis ir sampratomis susijęs korupcijos reiškinys, šiek tiek papildyti jau esamas įvairių dalykų programas, paryškinti aspektus, kuriems buvo teikiama per mažai dėmesio.

Pirmasis antikorupcinio ugdymo būdas ne tik lengviau organizuojamas, bet ir lengviau kontroliuojamas: užtenka patikrinti, ar visose mokyklose ir klasių grupėse vyko antikorupcinės akcijos. Antrasis ugdymo būdas grindžiamas kelerių metų socialiniu ugdymu, jį renkantis reikia būti tikriems, kad visi socialinių dalykų mokytojai yra supažindinti su antikorupcinio ugdymo tikslais, turiniu ir galimybėmis. Galimas, žinoma, ir trečias būdas – įtraukti mokinius į visuomeninius antikorupcinius judėjimus ir visuomenės švietimo programas, tačiau šie judėjimai tik iš dalies gali būti inicijuojami mokyklų, todėl jų įvairovė šioje programoje neaptariama.

Šiame leidinyje, atsižvelgiant į du galimus antikorupcinio ugdymo būdus mokykloje pateikiamos dvi programos – siauroji ir plačioji (integruota). Siauroji programa apima tik korupcijos kaip reiškinio pažinimą. Plačiojoje programoje nurodyta, su kokiomis temų grupėmis gali būti susijęs, kaip gali būti išskaidytas antikorupcinis ugdymas. Be to, pridedamas integruotos programos įgyvendinimo pavyzdys – lentelė, kurioje nurodytos įvairių klasių įvairių dalykų vadovėliuose esančios susijusios temos.

Pagrindinės antikorupcinio ugdymo temos

Korupcijos samprata. Apibrėžimų įvairovė. Kriterijai, kuriais remiantis atskiriami korupciniai nusikaltimai nuo kitų nusikaltimų. Korupcinių nusikaltimų subjektai ir formų įvairovė.

Korupcijos padariniai. Ekonominiai, socialiniai, politiniai, teisiniai, moraliniai korupcijos padariniai. Akivaizdi ir nematoma žala. Korupcinių nusikaltimų aukos.

Korupcijos kilmė. Korupcijos paplitimas įvairiose epochose, visuomenėse, santvarkose. Psichologinės, kultūrinės, socialinės ekonominės, politinės korupcijos priežastys. Korupcijos galimybės demokratinėse institucijose (politinių partijų veikla, rinkimai, parlamentas, vyriausybė, teismai, savivalda). Viešieji ir privatieji interesai.

Kovos su korupcija galimybės. Pilietinės visuomenės vaidmuo (savianalizė, nepakantumas, sąmoningumas). Žiniasklaidos vaidmuo (viešumas). Juridinės bazės stiprinimas: įstatymai, etikos kodeksai, taisyklės. Įvairūs korupcijos priežasčių ir prielaidų šalinimo būdai strategijose, programose.

Probleminiai kovos su korupcija aspektai. Korupcijos lygis Lietuvoje (tyrimų duomenys). Tyrimų duomenų ir skandalų žiniasklaidoje įtaka visuomenės požiūriui į savo valstybę. „Dideli“ ir „maži“, baustini ir nebaustini korupciniai nusikaltimai. Korupcinių nusikaltimų atskleidimo sunkumai. Kova su korupcija – kova be pabaigos.

Integruota antikorupcinio ugdymo programa

Asmenybė ir elgesys

- Savivaizdis: koks esu ir koks noriu būti
- Asmeninės vertybės ir principai
- Gyvenimo prasmės ir tikslų samprata
- Išorinės įtakos: pavyzdžiai, autoritetai, socialiniai vaidmenys, situacija
- Gero ir blogo, tinkamo ir netinkamo elgesio skyrimo kriterijai
- Sprendimai ir pasirinkimai, priežastis ir pasekmė
- Atsakomybė

Elgesį reguliuojančios normos

- Moralinės normos samprata, moralinis gėris ir blogis
- Moralė ir konvencija
- Įpročiai, papročiai, tradicijos kaip socialinės normos

- Legalus ir nelegalus elgesys
- Moralės ir įstatymų santykis
- Įstatymų tobulumo problema
- Socialinio reguliavimo normų ir asmens laisvės santykis

Teisingumas

- Teisingumas kaip sąžiningumas
- Žmogaus teisės, lygybė ir nešališkumas
- Socialinis (paskirstomasis) teisingumas
- Teisingumas kaip įstatymo valdžia

Kaltė ir nusikaltimas

- Žala ir skriauda kaip moralinės kaltės priežastys
- Nusikaltimas kaip įstatymo pažeidimas
- Nusikaltimų priežastys
- Bausmės ir kitos sankcijos
- Bausmes reguliuojantys įstatymai (Baudžiamasis kodeksas ir kiti)
- Teisingumo atkūrimas

Pilietinė visuomenė ir valstybė

- Demokratijos principai: dalyvavimas, delegavimas ir reprezentavimas
- Valdžios trišališkumas
- Valstybės tarnyba: pareigos ir įgaliojimai
- Valdžios kontrolė: atsiskaitomumas, prievolė teikti informaciją
- Žiniasklaida kaip ketvirtoji valdžia

Karjeros planavimas

- Ką galiu ir ko noriu
- Profesijos pasirinkimo kriterijai
- Darbo vietos pasirinkimo kriterijai
- Priėmimo į darbą kriterijai ir procedūros

Integruotos programos įgyvendinimo pavyzdys

TEMINĖS SRITYS		PSICHOLOGIJA	ETIKA	PILIE TINIS UGDYMAS	ISTORIJA	POLITOLOGIJA
ASMENYBĖ IR ELGESYS	Asmenybės savybės	Bruožų teorija (XI kl.)	Kas tu esi? (V kl.) Suma ir visuma (VIII kl.)	Kilnus poelgis (VIII kl.)		Charizmatinė asmenybė (XI kl.)
	Aplinkos įtaka elgesiui	Socialinio išmokymo teorija (XI kl.)	Elgesio motyvai (VII–VIII kl.) Aš riklausau (VII kl.)		SSRS stagnacijos laikais (X kl.)	Akivaizdi ir neakivaizdi valdžia (XI kl.) Piliiečių ir valdžios konfliktai (XI kl.)
	Asmeninės nuostatos ir elgesys	Nuostatos ir stereotipai (XI kl.)	Turėti ir duoti (VI kl.) Dorybės ir ydos (V kl.) Aš galvoju ir renkuosi (VII kl.)	„Elgesys – tai veidrodis, kuriame matome save“ (VIII kl.) „Kas įgimta, kas įgyta“ (X kl.)	Absoluitizmas Prancūzijoje (VIII kl.)	
ATSAKOMYBĖ	Įpareigojimai ir įsipareigojimai	Socialiniai vaidmenys (XII kl.)	Taisyklės, taisyklės... (VII kl.)	LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (VIII kl.)		
	Egoizmas ir altruizmas					
	Pareigos sau		Pareiga (VIII ir XI–XII kl.)	„Tu ir mokyklos bendruomenė“ (VIII kl.)		
LAIMĖ IR GEROVĖ	Poreikiai ir norai	Poreikiai ir motyvai			Nomenklatūra socializmo lageryje (X kl.)	
	Gero gyvenimo ir laimės samprata		Vertė ir vertybės (VI kl.) Visų gerovė (VI kl.) Laimė (VIII kl.) Nuosavybė (VII kl.) Gyvenimo prasmė (X–XI kl.)	„Gero gyvenimo samprata“ (prie diskusijų stalo, VIII ir X kl.)	Deficito fenomenas SSRS (X kl.)	
	Tikslas ir priemonės			„Priemonės pateisina tikslą“ (VIII kl.)		Politinės doktrinos (XI kl.)
TEISINGUMAS	Moralinė teisingumo samprata		Kaip surasti teisybę? (VI kl.) Geri įstatymai (VII kl.) Teisingumas (VII–X kl.)			
	Teisinė teisingumo samprata		Teisės (VII kl.)	Juridinė bazė (X kl.)		
	Įstatymo valdžia		Gerai įstatymai (VI kl.)	Įstatymai patys neveikia (VIII kl.) Valdžia (X kl.)		Valdžia (XI kl.) Legitimumas (XI kl.)
	Nusikaltimo samprata		Nusikaltimas ir bausmė (VI kl.)	„Korupcija – nusikaltimas?“ (diskusija X kl.)	N. Čeušesku diktatūra Rumunijoje (X kl.) Holokaustas (X kl.)	

TEMINĖS SRITYS		PSICHOLOGIJA	ETIKA	PILIE TINIS UGDYMAS	ISTORIJA	POLITOLOGIJA
TEISĖS IR LAISVĖS	Pozityviosios ir negatyviosios teisės					
	Lygybė prieš įstatymus			Žmogaus teisės (VIII ir X kl.)	Didžioji prancūzų revoliucija (VIII kl.)	
	Teisių apsauga ir pažeidimas		Vaiko teisės (V kl.) Žmogaus teisės (VIII–IX kl.)	Kas saugo jūsų teises? (VIII kl.)	Trečiojo pasaulio raidos ypatumai (X kl.)	
PILIETIŠKUMAS	Bendruomeniškumas			Politika: idealai ir interesai (X kl.)		
	Pagarba įstatymui			Aš esu pilietis (X kl.)		
	Toliaregiškumas ir atsakomybė				Reformų mėginimai Abiejų Tautų Respublikoje (VIII ir XI kl.)	
DEMOKRATIJA	Dalyvavimas			Demokratija visuomenėje, mokykloje, šeimoje (VIII kl.)	Romos respublika (VII ir XI kl.)	Rinkimai (XI kl.)
	Delegavimas ir reprezentavimas			Kas ir kaip valdo Lietuvą? (X kl.)	Pokomunistinių šalių problemos (X kl.)	Rinkimai (XI kl.)
	Trys valstybės valdžios galios			Kas yra demokratija? (VIII kl.)	JAV Nepriklausomybės deklaracija ir Konstitucija (VIII kl.)	
	Valstybės tarnyba. Elgesio kodeksas			Demokratija politikoje (X kl.)		
	Skaidrumas. Teisė į informaciją			Žiniasklaidos vaidmuo demokratinėje visuomenėje (X kl.)		Žiniasklaida demokratinėje ir diktatūroje (XI kl.)
	Pasitikėjimas. Kontrolė Atsiskaitomumas			Teisingesnės visuomenės kūrimas (X kl.)		
EKONOMIKA	Valstybės turtas ir jo valdymas		Valstybė kaip tikslas ir priemonė (VIII kl.)	Interesų derinimas (X kl.)	Šiuolaikinės Lietuvos problemos (X kl.)	Vykdomoji valdžia (XI kl.)
	Valstybinis reguliavimas. Biurokratizmas				Absoluitizmas Prancūzijoje (VIII kl.) SSRS stagnacijos laikais (X kl.)	Biurokratija (XI kl.)
	Korupcijos kaina				Spaudos draudimas Lietuvoje (IX kl.)	Interesų grupės (XI kl.)

Didaktiniai patarimai antikorupciniam ugdymui mokykloje

Informavimas

Antikorupcinis judėjimas yra smarkiai emociškai angažuotas judėjimas. Tai nėra blogai, tačiau kartais emocijos būna pagrįstos labai paviršutinišku ir miglotu reiškiniu, prieš kurį protestuojama, pažinimu, todėl jų reiškiniai nieko iš esmės nepajėgia pakeisti. Taigi vienas pagrindinių antikorupcinio ugdymo mokykloje uždavinių – suteikti žinių, siekiant:

- išmokyti atpažinti korupciją (taip pat skirti ją nuo kitų nusikaltimų rūšių);
- pateikti argumentų, kodėl korupcija yra blogis;
- pademonstruoti korupcijos mažinimo galimybes.

Antikorupcinio ugdymo informacijos pateikimo ir gavimo būdai gali būti tokie patys, kaip ir viso mokyklinio socialinio ugdymo: paskaitos; įvairių rašytinių informacijos šaltinių (straipsnių, tyrimų ataskaitų, istorijos šaltinių) analizė; pokalbiai su įvairiais žmonėmis (teisėsaugos pareigūnais, liudininkais, politikais, valstybės tarnautojais); filmuotos medžiagos peržiūros ir kt. Vis dėlto antikorupciniam ugdymui visada gresia pavojus, kad grynas informavimas taps metodišku jaunų žmonių supažindinimu su korumpuoto elgesio galimybėmis arba prisidės prie visuomenės, kurioje gyvename, ir valstybės institucijų menkinimo. Todėl informuojant apie korupciją reikėtų išlaikyti saiką ir skonį nepamirštant, kad pagrindinis tikslas – ne kuo daugiau žinoti, bet kuo tiksliau vertinti.

Nuostatų kūrimas

Nuostata yra vertybinė dispozicija, pastovus polinkis vertinti reiškinį tam tikru būdu, pagrįstas suvokimu, emocinėmis reakcijomis, elgesio patirtimi ir intencijomis [Zimbardo P.G., Leipte M.R. 1991]. Pavyzdžiui:

Visi 5 elementai yra susiję ir gali keisti vieni kitus. Mūsų pavyzdžio atveju emocinės reakcijos disonuoja su įprastu elgesio modeliu ir kognicijomis (suvokiniais), todėl prokurupcinė nuostata nėra kategoriška. Vienas pakitęs elementas gali keisti kitus, pavyzdžiui, pasikeitusios elgesio galimybės ir elgesio praktika gali keisti kognicijas, emocinę reakciją ir nuostatas.

Informuodami apie korupciją mokytojai siekia sukurti nuostatą remdamiesi kognicijomis. Kad tai pavyktų, mokiniai turi:

1. Suprasti informaciją. Korupcijos žala dažniausiai įrodinėjama naudojant ekonominius, socialinius ir politinius argumentus. Jaunesniems mokiniams jie gali būti nesuprantami, daugumai – nelabai aktualūs. Todėl argumentus reikia „išversti“ į mokinių kalbą parodant, kaip korupcija paliečia jų ir jų artimųjų interesus.

2. Įsiminti. Be abejo, „žinojimo motina yra kartojimas“, tačiau pakartojus tą patį daugiau nei tris kartus, pradedi jausti persisotinimą ir grėsmę pasirinkimo laisvei. Todėl pravartu keisti pranešimo formą ir pateikti informaciją kuo netikėčiau bei įspūdingiau.

3. Patiems įtikinti save. Nuostatos būna ypač stiprios, kai jos ne įsiūlomos, bet susiformuoja intensyviai mąstant. Vadinas, neužtenka tik informuoti ir neverta pateikti „sukramtyto“ reiškinio vertinimo. Daug veiksmingiau informacijos analizę, interpretavimą, argumentavimą ir apibendrinimą palikti mokiniams, tai yra panaudoti aktyvaus mokymosi metodiką.

„Savęs įtikinimo efektas“ veiksmingesnis, kai aktyvaus mąstymo rezultatai užrašomi (kaip išvados, tezės, rekomendacijos ir pan.) bei viešai pristatomi. Be to, žmonės linkę įtikėti tuo, ką karštai gynė. Dėl to antikorporciniam ugdymui netinka debatai, kuriuose viena pusė priversta atstovauti prokorupcines nuostatas – įtemptai formuluoti argumentai ilgam išlieka atmintyje. Labai norint mokykloje rengti debatus šia tema, provokuojančioji, korupciją ginančioji pusė galėtų būti nebent mokytojai. Tačiau net ir tokia debatų režisūra kelia etinių problemų (ką propaguoja mokytojai?).

Kitas stiprių ir pastovių nuostatų ugdymo būdas yra įtraukimas į veiklą. Žmonės linkę laikyti save tuo, ką jie veikia (saviatribucijos dėsnis – „aš geras, nes su klasės draugais dalyvauju

socialinės pagalbos veikloje“). Jaunimo įtraukimas į antikorupcinius projektus, judėjimus sustiprina antikorupcines nuostatas.

Nuostatų keitimas

Mokytojus, užsiimančius vertybiniu ugdymu, visada trikdo susidūrimas su jau susiformavusiomis priešingomis jų ginamoms nuostatomis. Patirdami neigimą ir pasipriešinimą, dalis jų pasijunta bejėgiai. Stiprybės gali suteikti nuostatų keitimosi psichologinių dėsningumų žinojimas. Iš tiesų išankstinė nuostata blokuoja jai prieštaraujančią informaciją (pavyzdžiui, „ir vėl tie plepalai apie korupciją“). Norint išvengti blokavimo, informaciją reikia pateikti netikėtai (tarkim, neinformavus apie pamokos temą ar tikslą) ir neįprastu būdu (kaip žaidimą-eksperimentą, paradoksalią istoriją ir pan.).

Kita nuostatos keitimo strategija pagrįsta faktu, kad žinios ir nuostatos atmintyje saugomos atskirai ir reikia laiko joms susiderinti. Todėl prokurupcinės nuostatos neverta pulti įtikinėjant. Ilgainiui ji savaime pasikeis, jeigu pavyks logiškai ir įtaigiai pateikti korupciją diskredituojančią informaciją bei sužadinti aktyvų mąstymą apie ją. Dėl reakcijos, vadinamos „atidėjimo efektu“, pirmasis informacijos vertinimas gali būti nepatikus, tačiau ilgainiui kognicijos nugalė emocijomis pagrįstą nuostatą.

Moralinė ir konvencinė perspektyvos

Antikorupcinis ugdymas yra vertybinis ugdymas. Vertybiniame ugdyme ne visada aiškiai skiriamos dvi socialinio reguliavimo formos – moralė ir konvencija, todėl gali būti netiksliai pasirenkami argumentai ir interpretavimas.

Nesileidžiant į moralės filosofijos gelmes paprasčiausiai galima paaiškinti, kad moralės požiūriu geru elgesiu laikoma tai, kas yra gera nepriklausomai nuo pavienio žmogaus nuomonės, tai yra gali būti universalu, ir kas yra privalu visiems. Poelgis geras ar blogas moralės požiūriu, dažniausiai sprendžiama pagal jo padarinius: ar poelgis nesukelia skausmo kitiems žmonėms, ar nepadaro jiems žalos ir nepažeidžia teisingumo (lygybės, nešališkumo). Be to, poelgio kokybė moraliniu požiūriu gali būti nustatoma ir remiantis intencijomis: poelgis smerktinas, jei veikėjas sąmoningai siekė padaryti blogą (net jeigu dėl kokių nors aplinkybių padariniai nebuvo blogi) ir gali būti pateisinamas, jei buvo siekiama gero, tačiau nepavyko.

Konvencijos yra susitarimu pagrįstos normos, gyvuojančios konkrečioje bendruomenėje konkrečiu laiku, taigi neprivalomos kitų bendruomenių nariams ir neuniversalios. Gyvenime moralė ir konvencijos gali būti susijusios: bendrieji moraliniai principai paverčiami konkrečiomis normomis (pavyzdžiui, „nevok“, „nemeluok“ arba „būk visiems vienodai teisingas“), o bendruomenei labai svarbių konvencijų pažeidimas (pavyzdžiui,

tradicinės mirusiųjų pagerbimo tvarkos) gali pažeisti ir moralę, nes sukels žmonėms skausmo. Vis dėlto konceptualiai moralė ir konvencija yra skirtinga logika pagrįstos sritys.

Antikorupciniame ugdyme reikia nepamiršti šio skirtumo, taip pat galimos įtampos tarp moralinio ir konvencinio požiūrių. Konvenciniu požiūriu „galima tai, kas nedraudžiama“. Moraliniu požiūriu poelgis vertinamas nepriklausomai nuo to, ar yra konkreti jį reguliuojanti norma. Moralinė perspektyva jautresnė žalai asmens atžvilgiu, konvencinė – susitarimų, nuoseklumo, tvarkos, autoriteto lūkesčių pažeidimui. Moralinių principų pažeidimas sukelia daug stipresnę emocinę reakciją (pasipiktinimą, pyktį, liūdesį, skausmą, kaltę, gėdą, užuojautą) nei konvencijos pažeidimas. Skiriasi ir apkaltinto moralės ar konvencijos pažeidimu žmogaus elgesys. Apkaltintas nemoralumu žmogus arba atsiprašo, arba stengiasi atlyginti, išpirkti skriaudą, arba ginasi keisdamas savo poelgio interpretaciją: aiškina, kad poelgis netyčinis, kad nebuvo padaryta jokia skriauda, kad poelgiu tik atkurtas teisingumas atsilyginant už ankstesnę skriaudą ir pan. Pats moralinis principas ar jį sukonkretinusi norma nekvestionuojami. Konvencijos pažeidėjas teisinasi peikdamas normą ar jos šaltinį. Skiriasi ir normą pažeidusių vaikų drausminimas: moralės pažeidėjo dažniausiai prašoma įsivaizduoti save kito (nuskriaustojo) vietoj, tuo tarpu konvencijos pažeidėjas kaltinamas netvarkos kėlimu, susitarimų nesilaikymu, lūkesčių neatitikimu, nemandagumu ar situacijos nepaisymu. Taigi žmonės intuityviai skiria moralę nuo konvencijos.

Skirtingas moralės ir konvencijų universalumo bei privalomumo laipsnis ir skirtingas reagavimas į jų pažeidimą yra svarbus renkantis argumentavimo būdą antikorupciniame ugdyme. Teisėtvarkoje nusikalstamas korumpuoto elgesio pobūdis grindžiamas įstatymo pažeidimu, tuo tarpu visuomenė pirmiausia siekia įžvelgti moralės pažeidimą. Tas ypač būdinga vaikams ir paaugliams: jie daug jautriau už suaugusiuosius reaguoja į moralinės normos pažeidimą ir labai nedaug dėmesio, lyginant su suaugusiais, skiria konvencijos pažeidimui. Argumentas „korupcija yra blogis, nes pažeidžia įstatymus“ gali likti neišgirstas.

Atrodo, kad vaikams augant moralinis ir konvencinis mąstymas bręsta lygiagrečiai ir nesutampa. Žemiau pateikiama lentelė, kurioje L. Nucci, remdamasis L. Kohlbergo moralės raidos teorija, išskaidė moralinio ir konvencinio mąstymo raidą.

Jeigu šiame modelyje konvencinio mąstymo raida atitinka tikrovę, tai skirtingo amžiaus mokiniams turėtų būti skirtingai argumentuojama, kodėl korupcija yra blogis. 10–12 m. vaikai supras, kad įstatymai draudžia korumpuotą elgesį, todėl jis neleistinas. 12–14 m. paaugliai nesupras teisinių ar socialinės tvarkos argumentų ir bus jautrūs tik moralinio teisingumo argumentams. 14–17 m. paaugliams galima išaiškinti, kad antikorupciniai elgesio standartai yra privalomi įvairias pareigas užimantiems žmonėms kaip palaikantys socialinę sistemą. Patys vyriausi mokiniai šį teiginį priims šiek tiek skeptiškai, nes jie normas sieja su esama elgesio praktika. Lyginant su jaunesniais mokiniais, jie daugiau dėmesio skirs aukštą korupcijos lygį Lietuvoje liudijantiems tyrimų rezultatams ar teiginiams, kad „Lietuvoje visi korumpuoti“, todėl tokią neigiamą informaciją vertėtų atsverti pozityviais pavyzdžiais, tarkim,

Moralinio ir konvencinio mąstymo raidos lygiai [Nucci L.P. 2001]

Amžius	Moralinė sritis	Konvencinė sritis
5–7 m.	Pagrindinių prievolių (neskriausti kitų) pripažinimas. Tačiau geras ar teisingas elgesys suvokiamas savanaudiškai.	Konvencijos kildinamos iš esamos praktikos (moterys turi dėvėti sijonus, nes moterys juos dėvi, o vyrai – ne).
8–10 m.	Gero ar teisingo elgesio samprata išplečiama iki „teisingo abipusiškumo“, suvokiamo pirmiausia kaip griežta lygybė (lygiava) su šiokiomis tokiais nešališkumo (į skirtumus atsižvelgiančio teisingumo) pradmenimis.	Neigiama konvencijos kaip empiriškai patvirtinto dėsnio samprata. Konvencijų išimtyms (kai kurios moterys mūvi kelnes, o škotai – sijonus) suvokiamos kaip įrodymas, kad konvencija yra primestinė (sutartinė). Normos egzistavimas nebelaikomas pakankamu pagrindu jos laikytis.
10–12 m.	Geras ar teisingas elgesys suvokiamas kaip reikalaujantis daugiau nei lygiavos. Teisingumas, atsižvelgiantis į tokius skirtumus kaip specialūs poreikiai, situacija ar nuopelnai, derinamas su abipusiškumu.	Konkretus supratimas, kad socialinės taisyklės palaiko tvarką (pavyzdžiui, apsaugo nuo girtų vairuotojų). Socialiniais autoritetais laikomi esantys „viršuje“, jie kuria taisykles. Taisyklės gali būti pakeistos ir priklauso nuo konteksto.
12–14 m.	Siekama suderinti lygybės kaip lygiavos ir į skirtumus atsižvelgiančio teisingumo principus kuriantis žmoniškų socialinių santykių sampratą.	Konvencijos laikomos ne daugiau kaip socialiniais lūkesčiais. Tai mažina jų privalomumą. Poelgiai vertinami nepriklausomai nuo taisyklių.
14–17 m.	Tęsiasi aukščiau minėtų principų derinimas.	Formuojasi sisteminė socialinės struktūros samprata. Konvencijos suvokiamos kaip norminančios ir susiejančios socialinę sistemą, sudarytą iš apibrėžtų vaidmenų ir statiškos hierarchinės organizacijos.
17–20 m.	Perėjimas į suaugusiųjų moralinį mąstymą (žr. toliau).	Neigiamas požiūris, kad visiems privalomos normos skirtos socialinėms sistemoms išlaikyti. Konvencijos yra ne daugiau kaip socialiniai standartai, įtvirtinti įprastu elgesiu. Normų sistemos yra sutartinės.
Suaugusieji	<i>Teisingumo ir gerumo sąvokų</i> vartojimas mąstant apie socialinę sistemą. Moralė laikoma nepriklausančia nuo konkrečios socialinės sistemos normų. Universalios ir privalomos moralės savybės derinamos su nelygstama ir prigimtinė kiekvieno asmens verte.	Konvencijos laikomos standartais, kurie yra naudingi koordinuojant socialinę sąveiką. Vienodas konvencijos supratimas socialinėje grupėje palengvina jos narių sąveiką ir sistemos veikimą.

tarnautojų etikos kodeksais, supažindinimu su skaidriomis procedūromis, lygybės ir nešališkumo principais ir pan. Ir, be abejo, dirbant su įvairaus amžiaus mokiniais nuolat kils klausimas: kas yra korupcija – tik tvarkos ir susitarimų nesilaikymas ar moralinis blogis?

Individualiosios antikorupcinio ugdymo programos rengimas

Šių patarimų tikslas – pateikti pasiūlymų dėl individualiosios antikorupcinio ugdymo programos, medžiagos ir užduočių, susijusių su nusikalstamumo prevencine veikla. Bet kuriuo atveju prevenciją reikia vertinti ne kaip atskirą elementą, bet nuosekliai integruotą kasdiniame ugdymo procese dalyką, kuriuo tam tikrais atvejais gali būti naudojamas savarankiškai. Antikorupcinio švietimo programa numato galimybes plėtoti projektus, susijusius su keliais dėstomaisiais dalykais ar papildomojo ugdymo veikla. Svarbu, kad pirmenybė būtų teikiama tiems dalykams, kurie skatina ir plėtoja mokinių gerovę bei tarpusavio supratimą. Jeigu vaikai, jaunuoliai jaučiasi gerbiami tėvų, mokytojų, švietimo specialistų ir kitų žmonių, jie išsiugdo savigarbos jausmą ir išmoksta parodyti toleranciją kitiems.

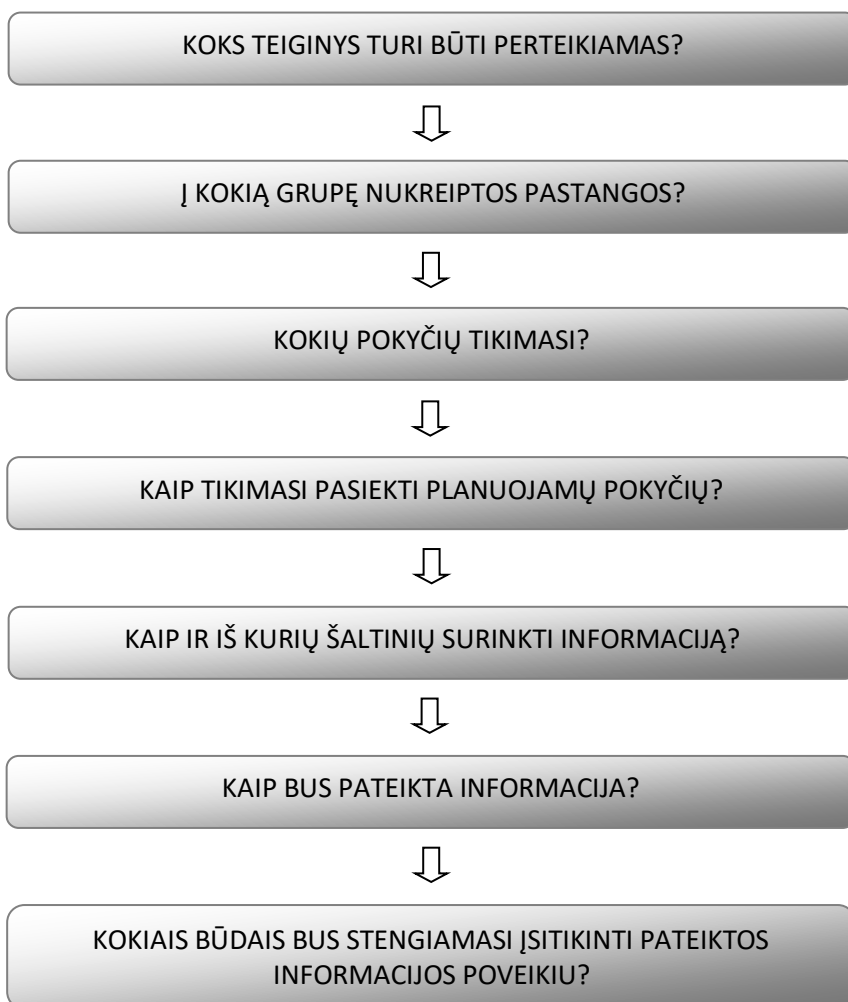
Antikorupcinis švietimas – ne kažkieno sudarytų taisyklių, kaip elgtis bei moralizuojančių pamokymų rinkinys. Korupcija, kaip ir apskritai visa nusikalstama veika, –

pasirinkimo klausimas. Suaugusiųjų uždavinys – sudaryti prielaidas, sąlygas visuomenės interesus atitinkančiam pasirinkimui. Privalome supažindinti mokinius su jų teisėmis, pareigomis ir padariniais: įtaka žmonėms, akivaizdžiais ir neakivaizdžiais rezultatais. Be to, vertinant pasirinkimą, privalu vaikams ir jaunimui pateikti ir opozicinį variantą, kad tie skirtumai būtų atskleisti ir aptarti. Mokiniai privalo išmokti pasakyti ir „taip“, ir „ne“.

Antikorupciniame ugdyme ryškesnis naujų darbo būdų ir metodikų poreikis. Pirma, antikorupcinio švietimo programa – naujas dalykas, kuriam mokytojai nebuvo rengiami. Suprantama, kad mokytojai turi patys mokytis, įgyti žinių, įgūdžių šia tema. Todėl būtent čia lengviau pakeisti savo vaidmenį – iš klasės vadovo, autoriteto tapti pagalbininku, gidu. Gido tikslas – ne valdyti, vadovauti, o eiti kartu, lydėti, padėti kuo maksimaliau išnaudoti galimybes. Todėl antikorupciniam ugdymui ypač aktualūs tokie mokymo metodai kaip diskusija klasėje ar mažomis grupėmis atvejo analizė, mokinių interviu, debatai, vaidmenų atlikimas. Visais šiais atvejais mokytojas turėtų vadovauti mokymuisi, jį stimuliuoti, padėti mokiniams suprasti. Antra, antikorupcinis švietimas mažiau nei, tarkim, istorija, politologija, psichologija orientuotas į faktinių žinių perteikimą ir įsiminimą. Čia nesitenkinama mokinių gebėjimais atsakyti į faktinius klausimus („Kiek procentų valdininkų pažeisti korupcijos?“, „Kokios baudmės gresia už korupcinius nusikaltimus?“ ir pan.). Mokytojui labiau turi rūpėti padėti suprasti prieinamus informacijos šaltinius – kaip ir iš kur surinkti faktai, kaip vertinti jų svarbą, kaip nuspręsti, kurios žinios patikimos, kurią poziciją pasirinkti. Mokinių prašoma analizuoti pozicijas, pagrįsti vienus požiūrius, atmesti kitus. Į daugelį šių klausimų padės atsakyti naudojami *kritinio mąstymo ugdymo metodai*.

Kritinio mąstymo ugdymo metodika siūlo trijų pakopų ugdymo organizavimą. Parengiamojoje pakopoje mokytojo užduotis – paskatinti mokinius daugiau sužinoti apie tai, kas pravers jų patirčiai. Tai – žadinimo, įtraukimo pakopa. Antrojoje – prasmės suvokimo – pakopoje gaunama nauja informacija, idėjos, įsisąmoninama jų prasmė. Apmąstymo (trečiojoje) pakopoje visi – mokiniai ir mokytojai – nagrinėja tai, kas įvyko pirmose dviejose. Tada suvokiama, kas išmokta, ir ko dar trūksta. [Kritinio mąstymo ugdymas. Teorija ir praktika. 2001]

Sudarant individualiąją antikorupcinio ugdymo programą, ypač svarbu nuolat matyti pagrindinių planavimo dalių schemą. Ji nurodo, ką reikėtų atlikti, kas gali turėti įtakos jos turiniui ir realizavimo formai:

Natūralu, kad mokiniai labai skiriasi. Pirmiausia jie nevienodo amžiaus. Vidurinio mokyklinio amžiaus grupėje jaučiama bendra tendencija išbandyti sritis, kurios daugeliui vaikų siejasi su suaugusiųjų gyvenimu. Šiame amžiuje dažnai žengiamas pirmasis žingsnis į suaugusiųjų pasaulį: pabandoma rūkyti, vartoti alkoholį, padaroma smulkių nusikaltimų. Todėl labai svarbu, kad vaikai turėtų galimybę susiorientuoti ir susikurti savo poziciją bei nuomonę, dar prieš patekdami į situaciją, kurioje jų laukia asmeninis pasirinkimas, galintis turėti rimtesnių padarinių. Čia svarbu ugdyti mokinių savo vaidmens suvokimą ir gebėjimą pasakyti „taip“ arba „ne“.

Turėtų būti pabrėžiamos tokios sąvokos kaip *atsakomybė* ir *pagarba*, be to, labai svarbu, kad mokiniai suprastų bendrą atsakomybę už socialinę aplinką. Taip pat svarbu įtraukti juos į socialinių iniciatyvų svarstymą.

Įprasta manyti, kad aukštesniųjų klasių mokiniai yra pakankamai subrendę, kad galėtų mokytis bendresnių ir abstraktesnių dalykų. Toks suvokimas, tiesa, priklauso ir nuo to, ar prevencinis darbas buvo dirbamas anksčiau per pamokas. Kitaip sakant, tai priklauso nuo to, kaip giliai pasisekė išugdyti kiekvienam mokiniui optimalų gebėjimą veikti. Kartais būtina intensyvinti ir galbūt net pakartoti darbą, kuriuo buvo ugdomi pradinių ir vidurinių klasių vaikų gebėjimas suprasti ir veikti.

Prevencinis antikorupcinis ugdymas labai panašus į įprastą ugdymą. Tai yra ugdymas, kai mokiniams pateikiama informacija, pavyzdžiui, apie teisinius dalykus ir specifines nusikaltimo sąlygas. Šios žinios apie tai, kokios yra nusikaltimų padarymo pasekmės ir su jomis susijusių argumentų atsispirti nusikaltimui radimas ir bus suprantamas kaip ypatingas prevencinis darbas.

Siūlomų užduočių vyresniojo mokyklinio amžiaus grupėje pavyzdžiai

- Parengti medžiagą tyrimui apie nusikaltimo pobūdį ir mastą mokyklos ar vietos bendruomenės aplinkoje.
- Surinkti, paruošti ir palyginti tyrimo duomenis su spaudos pranešimais apie nusikaltimus ir statistine medžiaga.
- Suplanuoti ir įgyvendinti projektą, skirtą jaunesniems mokiniams.
- Suplanuoti ir surengti projekto dienas.
- Panagrinėti, kokioms vertybėms įvairios amžiaus grupės teikia pirmenybę.
- Parengti vietinės televizijos ar radijo programėlę.
- Parengti paveikslų parodą ir viešai pademonstruoti.
- Parengti skaidrių ekspoziciją „Šiandieninis jaunimas: viliojančios galimybės“.
- Parengti vaizdo juostą „Nusikaltėlis. Kas bus toliau?“ arba „Nusikaltėlis. Kodėl ne?“
- Pakviesti STT atstovą į klasę. Suplanuoti, kas bus aptariama, ko bus klausama.
- Peržiūrėti teismo posėdžio filmuotą medžiagą.
- Pasiruošti ir suorganizuoti tėvams skirtą renginį tema „Nusikaltimas – kiekvieno problema ir atsakomybė!“